

възлого не само за собственото му творческо развитие, но и за пътя на цялата ѝ съвременна проза (най-малкото — за обяснението на новите насоки в идейните ѝ търсения и ценностната ѝ ориентация).

По-особен е случаят с „профила“ на Иво Андрич — един изключителен новелист, страшен мислител и великолепен художник, добре познат на българския читател и писател. Мястото му в тази книга съвсем не е случайно. Не само защото Б. Ничев, разглеждайки творчеството на Андрич, свързва по много интересен начин наши развойни тенденции, процеси и най-вече нерешени проблеми с тия на цялата южнославянска литература, култура, с духовния климат в балканския регион, с психологията на исторически и кръвно свързаните помежду си балкански народи — съседни в този край на Европа. Но и защото (поне на мен така ми се струва) зад сянката на Иво Андрич се изправя друга една сянка, скъпа за нас — на Емилиан Станев. Б. Ничев никъде не споменава името на последния класик на българската литература, но някои съпоставки се налагат от само себе си, когато се питаме какво изведе Андрич на световната литературна сцена и какво попречи на без време отишлия си в разцвета на своя творчески опит и сила Е. Станев да се нареди до него. . . Горчиви размишления за — понякога и днес — драматичната съдба на българската литература в отношенията, в контактите ѝ със света. . .

В същност една книга като „Проблеми и профили“ на Б. Ничев заслужава повече да бъде прочетена, отколкото обременявана с уморителни рецензентски интерпретации. На читателя си тя несъмнено ще донесе най-малко две неща: обогатено познание за възлови въпроси на националното ни литературно развитие — и щедро предложено истинско богатство от идеи, от плодотворни концепции, които чакат своите също тъй проникновени изследователи и тълкуватели.

Сергей Райков

„ДЪЛГ И ЛИТЕРАТУРА“

от СТЕФАН КОЛАРОВ.

С., Военно издателство, 1982. 232 с.

По-активните изяви на Стефан Коларов като критик водят от втората половина на 60-те и началото на 70-те години. Още тогава се формираха някои тематични и проблемни предпочитания на критика, а постепенно се зародиха и литературно-историческите му интереси, обхващащи българската литература от началото на века насам.

В началото на 70-те години той бе един от малцината не само от своето поколение, които се насочиха към изследване на военната тема в нашата литература, в резултат на което се появи книгата му „Между дълг и вдъхно-

вението“ (1971). В нея изследователският акцент е поставен върху поетическата интерпретация на темата. Наред с литературно-критическия портрет още в тази книга за осветляването на темата авторът използва и литературната беседа, а първите обобщения са изложени в статията му „Армейският живот и съвременната поезия“. Книгата представя и жанровата палитра на Стефан Коларов, която по-късно той ще усъвършенствува и прецизира.

Следващата книга на Коларов, изследваща военната тема, е „Творци и проблеми“ (1974). В нея тежестта на изследването е пренесена върху бележитостите, за което говори не само преобладаването на очерци за прозаисти, а и статии като „Воиникът, литературата, съвременността“, изградена върху материал от съвременната военна проза, както и „Дълг и творчество“ — за приноса на партизанската ни мемоаристика в нашата литература.

В развитието на Стефан Коларов наблюдаваме своеобразен „баланс“ в изследователските му интереси, разпределени между поезията и прозата, критиката и литературната история. Най-широко изследването на поезията е застъпено с жанра на литературно-критическия очерк в книгите му „Съвременни силуети“ (1972), „Класа и литература“ (1976) и „Съвременни поети“ (1978). Коларов е посветил и самостоятелни литературно-критически очерци на изтъкнати наши поети — Никола Вапцаров („Живот похубав от песен“, 1979) и Младен Исаев — 1977 г., и анкетна книга за него през 1980 г. Сред творците, изяви предимно като бележници, първа се появи очерковата му книга за Ангел Каралийчев (1976). Последва книгата му с беседи с изтъкнатия майстор на българската проза — Георги Караславов (1978) и литературно-критическият му очерк за творчеството на Дора Габе за деца (1980). Влечението на Коларов към литературната беседа, анкета и интервю намери най-пълна реализация в книгата му „Изстраданото слово“ (1979). Книгата му „Преди да се роди красотата“ (1981), в която наред с писатели се разглеждат в очерци и творци на изкуствата и науката, герои на социалистическия труд, напуска очерчанията на литературознанието.

Новата книга на Коларов също е посветена предимно на изследването на военната тема и може да бъде разглеждана като продължение на предишните му две книги с такава проблематика. Това, което я отличава от тях, е по-тесният „сюз“ между история и критика при осветляването и оценката на литературните явления и личности, което е довело до по-голяма задълбоченост в тяхното проучване и интерпретиране.

Обща особеност на студийте и статиите, включени в книгата, е, че конкретните проблеми, автори и исторически периоди се разглеж-

дат в политическия и културно-историческия контекст на епохата в сполучлив паралел с крупни творби на световната литература, което убедително доказва, че българската литература няма просто „регионално“ значение, а представлява оригинален национален принос в европейския и световния литературен процес в неговото батално течение от началото на века до наши дни.

Книгата се открива със статията „Темата за войната и идейно-естетическите търсения на българската литература през 20-те години“. Разкрит е и е обяснена поляризацията на идейно-естетическите търсения в нашата литература през второто десетилетие на нашия век.

Естествено в центъра на авторското ползрение са демократичното направление в нашата литература, оглавявано от Иван Вазов, и зараждащата се пролетарска литература начело с Христо Смирненски. Коларов обаче не пропуска да отбележи и такъв характерен литературен факт, че нежен и проникновен лирик като Николай Лилиев дава „израз на общото настроение към приключилите две войни“, наричайки войната чудовища. Този факт още веднъж доказва, че в лицето на най-добрите си представители българският символизъм не скъсва връзките си с историческата действителност и не остава глух за хуманистичните тежнени на епохата. Разбира се, както правилно сочи Коларов, най-последователна в антивоенния си патос е пролетарската литература с творби като „Очи“ на Смирненски.

В статията е отбелязан още един важен нов момент в идейните търсения на второто десетилетие — появата на темата за революцията в нашата литература, пак в поезията на Смирненски, и то не като „абстрактно-призивна, а като жива човешка тема, отразяваща външната на човешката личност, която е призвана да служи на хора, да се бори за нов свят“ (с. 26). Както е известно, Смирненски възпя „червените ескадрони“ — тези смели, съзнателни бойци на революцията, които се борят за един нов свят. По този начин, възпявайки съзнателното начало в революцията, той се изправя с водещото направление в младата съветска литература.

В студията си „Народната съдба в баталната ни проза между двете световни войни (1918—1944)“ Коларов си е поставил амбициозна задача, с която се е справил с рдващ успех — показано е, че нашата батална белетристика е истински живопис на народната съдба между войните. Особено интересни и проникновени са наблюденията на Коларов над романното творчество на Антон Страшимиров, Михаил Кремен и Владимир Мусаков.

Обща черта на своеобразното и индивидуалното неповторимо батално белетристично творчество на тези писатели е яркото присъствие на автобиографичното на

чало в него, което му придава автентичност и убедителност. Съпоставяйки прозата на Страшимиров и по-специално романа му „Вихър“ с Йовковата проза, изследователят основателно изтъква по-широката обхват на Страшимиров, който се интересува от съдбата не само на селянина по време на войната, а и на гражданина, на интелигента, като смята Балканската война за еднакво изпитание на техния патриотизъм.

Смятам, че заслужава специално да бъде подчертано онова, което Коларов отбелязва във връзка с хуманизма на българския войник и офицер, проличаващ в думите на капитан Рашев:

„И да те е ранил турчин, шом видиш, че се предава, не го убивай!“ Изследвачът вижда в това „йовковско милосърдие“. Мисля, че това е нещо повече — израз на преодоляна вековна вражда, извисяване на хуманното начало у нашия боец, забелязано и отразено от Страшимиров. Същият този Рашев ще нарече войната „грозна нещо“. Подобен на него, както верно отбелязва историкът, е Мишка от „Брегалница“ на М. Кремен, което показва, че не става дума за изолирани случаи, а за типични герои, имащи реални прототипове във военната действителност. Особено силно прозвучава хуманизмът на Кремен и неговите герои, както верно сочи изследвачът в главата „Зовът на Вардара“ на романа му „Брегалница“, в която българин и сърбин разговорят за общата си съдба, за безсмисленото кръвопролитие.

С право Коларов изтъква, че интересът към *коллективистичното преживяване* (курс. а. — Ст. К.) сближава Йовков и Страшимиров, докато Кремен и Мусаков проявяват по-силен интерес към съдбата на отделната личност.

Самостоятелна статия в книгата си литературният историк е посветил на военната проза на Йордан Йовков, която има важно значение за утвърждаването му като талантлив белетрист. Йовковият хуманизъм според проникателното осветление на автора се проявява в няколко направления. На първо място с право Коларов сочи третирането на войната от Йовков като нарушаване „хармонията в селското съзнание на неговите герои и техния начин на живот, откъсването им от техния селски труд“, в който той вижда „най-висша сфера на съществуване“ на своите герои. Естествено обичай към земята на Йовковите герои като най-естествена проява на тяхната реализация като човечи е проява същевременно на техния спонтанен хуманизъм.

Другото „екзистенциално“ събитие — смъртта, художествено оценена от писателя като голяма нравствена загуба, е също доказателство за хуманистичната им ценност. Това наистина най-добре личи във финала на „Последна радост“, където антимилитаристът Йовков е целият в съдбите на своите герои Стоил и Люцкан — „единият, мечтаещ да се върне при земята, да я оплоди

съ своята пот, а другият — безгрижен и волен поет — да разнася простата поезия на цветята“. И изследвачът продължава: „Техните добродетели подсилват мисълта, че всичко чисто, нравствено, човешко бива потъпкано в окопите и по бойното поле, смазано от тежкия ботуш на насилието и жестокостта“ (с. 93).

В същото време реалистът Йовков показва и живалостта на човешкото у човека, което се съпротивява и устоява и на най-тежките условия. Това също много точно е доловено от Коларов: „Рисувайки войната с нейните тежки последици, Йовков се стреми да види съхранената човечност, да пресъздаде възвишеното в човешкото поведение, да опостижира онези силни черти, които тя предизвиква, и да ги направи характерни — патриотизма, храбростта, другарството и уважението, копнежа по дома и земята, преклонението пред красотата“ (с. 94—95).

Хуманизмът на Йовковата военна проза се проявява и в отношението на писателя към родната природа и животинския свят, които той също насища с топлина и човечност. Всичко това дава достатъчно основания на Ст. Коларов да отхвърли като несправедливи обвиненията на Йовков в милитаризъм от литературни критици като М. Николов и Д. Б. Митов.

„Вик, изтръгнат направо от сърцето“ — така изразително Коларов е озаглавил статията си, посветена на загиналия талантлив млад писател Владимир Мусаков и неговата най-силна творба „Кървави петна“. В тази оригинална творба на Мусаков осезателно се чувства присъствието на документализма, но не като стремеж за цялостно възсъздаване картината на войната, а по-скоро като тласък за психологически анализи и идейни обобщения, породени от ситуации на фронта. Това оказва влияние и върху спецификата на неговия хуманизъм: „Зверското лице на войната е изписано без излишна патетика или епическа монументалност, а чрез личното отношение, чрез потреса, засенал съзнанието, притъпил сетивата, открадил бездната на човешкия трагизъм“ (с. 121). Изследвачът е вникнал в тънко художествено майсторство на Мусаков, проявено например в сцената, когато току-що проявилният смелост в атаката боец пише на близките си писмо и след думите му, които издават нежно обичайща баща, по листа остава кървава следа, добиваща и символично значение. Няма да стрешим, ако и ние след Коларов се солидаризираме с Владимир Русалиев, който вижда в „Кървави петна“ „величествен паметник на любовта и човечината“.

Не по-малко ценни наблюдения и изводи прави Коларов и в статията си за Отечествената война в българската поезия и проза. Отечествената война бе естествено продължение на нашата социалистическа революция и тя постави пред литературата ни новатор-

ската задача — да „потърси контурите на новия герой (курс. а. — Ст. К.), който беше участник в огромните преобразования, обхващали цялата страна“ (с. 132). Разбира се, главният герой в нашата литература е бил винаги личност обществено активна, възвлечена в кипене на националната ни история, но за пръв път това е т. нар. обикновен човек, за когото същата тази история преди не искаше и да знае. Сега тя го изправи „лице срещу лице“ с непосредствените си задачи, не само го привлече за тяхното решаване, а и го издигна до висотата на „съзнанието за историческа отговорност“ (курс. а. — Ст. К., с. 133).

Аз тук няма да се спирам на осветляването на Отечествената война в творчеството на отделните поети и писатели, което Коларов прави твърде пространно и задълбочено, но искам да отбележа няколко момента, които според мене говорят за раждането и утвърждаването на социалистическия хуманизъм на нашата литература при интерпретацията на темата за Отечествената война като нов етап в развитието на нейния революционен хуманизъм. Бих обърнал внимание на известното стихотворение на Иван Пейчев „В минути преди атака“, чийто лирически герой се страхува дали ръцете му, „привикнали на шик“, ще могат да погаят нежно любимата. И особено открито се присъединява на „Стихове в паласките“ на Веселин Ханчев, в които Коларов явно открива „нова нравствена характеристика на истинския героизъм и стоицизъм на българския войник“. В основата на тази характеристика е пак съзнанието за историческа отговорност, за осъзнаване особено значаещо на тази война за съдбата и бъдещето на родината, духовното богатство на босна, когото за пръв път открива нашата поезия.

Новаторска роля в прозата ни за Отечествената война Коларов след Б. Ничев придава на повестта „Втора рота“ от Павел Вежинов. Аз също смятам, че тази Вежинова повест допринесе много за утвърждаване на обикновения войник като творец на историята. И с право Коларов обобщава: „Неусетно се налага представата за една нова хуманност (разр. м. — Г. Г.), която се гради в най-жестоки, нечовешки условия, но е неизменно присъща на хората, които гromят врага в името на бъдещето на човечеството“ (с. 167—168).

Съпоставката на Вежиновата повест „Златан“ с Йовковите творби за войната помага на изследвача да установи *промяната* (курс. а. — Ст. К.) в съзнанието на Златан в условията на победилата революция. Мисля, че както „новата хуманност“, така и „промяната“ в съзнанието на Златан имат обща база и тя е социалистическият хуманизъм на нашата литература, чийто основи се полагат именно в литературата, посветена на Отечествената война. Коларов разкрива приноса и на други наши белетристи в тази насока: Ивайло Петров

(„Кръщение“, „На чужда земя“), Стоян Ц. Даскалов („Мирни бразди“, „Цвета за героя“, „Каската“), Иван Мартинов („Драва“, „Огнено кълбо“ и др.). Тези и някои други творци на българското слово показваха не с един или двама герои, до какви висоти се издигна хуманното начало у българския боец и в най-жестоките условия на Отечествена война. По този начин тази литература се оказва съединително звено между пролетарската и антифашистката литература до революцията и литературата, отразяваща строителството на социализма в България.

Важен исторически момент не само в политическата, а и в културната и литературната ни история е свързан, както е известно, с Априлското обновление през 50-те години, по-точно през втората ни половина. То намери най-спонтанен и своєвременен отклик в поезията ни. В статията си, посветена на Априлското обновление в съвременната ни поезия, Стефан Коларов шрихира някои от неговите съществени черти, които не са загубили значението си за развитието на поезията и на литературата ни в цялост и до днес. Това е засилване на „откровеността на субективно-изповедното (курс. а. — Ст. К.) начало в литературата“ (с. 184); на второ място, това е поставянето в центъра на поетическите търсения човешката личност с нейната самобитност и неповторимост, и на трето — насочване вниманието към вътрешния живот на човека, строител на новото социалистическо общество. Тези общи особености стимулираха развитието на творческите индивидуалности на поетите, мнозина от които изживяха истинско второ творческо раждане, а други намериха истинския си глас и облик едва след Април 1956 г. Авторът разкрива приноса на цели поколения и отделни творци за постигане на богатството, многообразието, нюансираността в съвременната ни поезия.

Последната статия в книгата разглежда лирическата интерпретация на военната тема в младата поезия — в поезията на дебютантите талантливии лирици през средата на 60-те и началото на 70-те години. Радостно е, че и при интерпретацията на тази тема младите лирици според обоснованите констатации на изследвача търсят интимно и ангажирано отношение, преживян и почувствуван подход, отхвърлят кухата патетика и илюстративизма. Същевременно критикът не спестява и своите основателни и твърде остри упреци към младите за лекомислено и лековато отношение към темата, което у немалко от тях води до нежелателни неблагоприятности. Наред с другите основания тази висказателност има зад себе си и съображението, че всяко ново поколение трябва да направи своя принос и в разработката на патриотичната тема.

И макар „Дълг и литература“ да подхожда към литературата ни с едно тематично ограничение, нейният автор Стефан Коларов

е успял да постави и да се произнесе в нея по някои проблеми, които имат отношение към националния литературен процес. С това тя надхвърля своето чисто тематично ограничение и значение.

Георги Гетов

ПОЕТИКА НА СТАРОБЪЛГАРСКАТА
ЛИТЕРАТУРА от КРАСИМИР СТАНЧЕВ
(ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПРОБЛЕМИ).
С., 1982. 200 с.

Напоследък в българската литературна наука нагря необходимостта от един по-системен и цялостен поглед върху някои основни въпроси на средновековната поезика и естетика. Последните две десетилетия се оказаха извънредно плодотворни за обогатяването на нашата литературна история с нови средновековни извори, разшири се представата ни за творчеството на редица старобългарски автори, бяха открити нови произведения и писателски имена. Благодарение усилията на наши и чужди медиевисти се документираха с разнообразен материал старобългарски литературни жанрове, в резултат на текстологически и палеографски изследвания се изясниха някои проблеми около отношението им към византийската традиция, както и тяхното разпространение в другите славянски средновековни литератури. Наред с постиженията в изворознанието в обобщаващите трудове и отделните студии на българските учени (П. Динев, Л. Грашова, Е. Георгиев, Б. Ст. Ангелов, Д. Петканова, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова, К. Мечев и др.) намериха отражение принципи въпроси, свързани със средновековната поезика: художествената специфика и естетическата стойност на старобългарската литература, мястото и ролята на средновековната литературнотеоретическа мисъл, обликът на старобългарския писател, идейно-естетически особености на отделни произведения и цели жанрове, изобразителният стил в творчеството на най-изявените автори и доминиращи книжовни школи и т. н.

Книгата на К. Станчев „Поетика на старобългарската литература“ е първият у нас по-обемен труд, изцяло посветен на философско-естетическите основи на старобългарското литературно наследство и конкретната им реализация в представителните жанрове на средновековната книжнина и това й придава особена стойност. Трудът представява красив резултат от няколкогодишни проучвания на автора в тази област, като обобщава постановки и анализи, намерили място в редица негови публикации.¹

¹ К. Станчев. За някои основни принципи на средновековната естетика (върху материал от житийната литература). — Ли-